

significative, attestazioni di età traianea a Roma, "in Circo Flaminio". I vassoi ovali con manici piatti (pp. 176-193), ad esempio, sono documentati a Brescello (Reggio Emilia), Pesaro e Terracina in contesti di età antonina, attraverso riproduzioni miniaturistiche in piombo, giocattoli ed ex voto che verosimilmente riproducono forme diffuse e conosciute (cfr. M. Barbera, *I crepundia di Terracina: analisi e interpretazione di un dono*, *Bollettino di Archeologia* 10, 1991, 11-33). Un vassoio d'argento di questo tipo, attualmente disperso - che si affianca a quello già noto del Museo di Torino - è del resto stato rinvenuto a Orgia (Siena) (cfr. M. Cristofani, in: *Siena: le origini. Testimonianze e miti archeologici*, Catalogo della mostra [Firenze 1979] 102-103). Non ultimo, il noto rilievo romano delle catacombe di Marco e Marcelliano (giustamente ricordato anche da Künzl, p. 191, nota 248) che riproduce recipienti da mensa "provinciali", potrebbe essere la spia dell'esistenza di ateliers italici impegnati nel commercio e nella produzione di questo tipo di vasellame.

Ritornando ai volumi in esame, voglio ancora ricordare la sezione riservata alle analisi, che costituisce un importante punto di riferimento per gli studi futuri.

Molto curata la veste tipografica; ottimi i disegni e le riproduzioni fotografiche, anche a colori, forse anche troppo numerose: a singoli oggetti in ferro, già riprodotti graficamente, viene spesso riservata una intera tavola (cfr. ad esempio, i cerchioni di ruota delle tavv. 413-419). Tali scelte hanno certamente contribuito ad elevare il costo di una pubblicazione che, per l'impegno profuso nell'elaborazione, la ricchezza delle citazioni e l'importanza documentaria, merita la più ampia diffusione.

Marina CASTOLDI

Supplementa Italica, Nuova serie 11. Casa editrice Quasar. Roma 1993, 218 str., številne fotografije.

11. zvezek nove italijanske epigrafske serije prinaša pet pomembnih prispevkov, nove napise iz petih italjskih regij: iz štirih rimskih mest in iz območja med Benakom in Roveretom, kjer ni bilo večje mestne naselbine. Napise iz Gnatije v 2. italjski regiji Apuliji in Kalabriji je objavila M. Chelotti. Gre za 49 novih besedil (med katerimi jih je sicer več kot pol le majhnih fragmentov), od katerih so zanimivi predvsem vladarski, za Komoda in Septimija Severa s Karakalo, ter dve posvetili sirijski boginji, *Deae Syriae*.

Iz pete regije, Picena, objavlja G. Paci 21 novih epigrafskih spomenikov iz mesta Tolentina. Poleg vladarskih napisov, ki so v italjskih mestih mnogo bolj pogosti kot v provincah, je silno zanimiv nagrobni napis Tita Furija Vitalisa, katerega funkcija je označena kot *magister municipi*, kar je v latinski epigrafiki izjemno in se verjetno nanaša na nek *magisterium*, ki ni pooblaščen. Kako je bil pomemben dostop do vira žive vode, priča mejnik, na katerem je označena širina dovoljene poti do vode in izvira. Lastnik parcele je imel od take poti sicer koristi, ni pa imel pravice poti do vode, ki je morala biti dovolj široka za voz, drugim zapreti. Zanimiv je tudi napis na obesku, ki ga je moral nositi pobežli suženj, na katerem sta bila zapisana ime in naslov lastnika.

Iz 8. regije Emilije, iz mesta Parme prinaša M. G. Arrigoni Bertini 15 novih napisov, poleg zelo številnih popravkov in dopolnitev k že objavljenim besedilom. Med novimi spomeniki je tudi edini epigrafski spomenik rimskega viteza iz Parme,

Gaja Prekonija Ventilija Magna, ki je svojim tovarišem, verjetno iz pogrebne družbe, zapustil v oporoki lep kos obdelovalne zemlje, katerega najemnika naj jim omogoči skupne večerje na tem kraju. Na napisu je izrecno poudarjeno, da je bil ta predel prej zamočvirjen.

Zadnji je prispevek o novih napisih iz območja med Benakom in Roveretom v 10. regiji Veneciji in Histriji, avtor je A. Buonopane. Med 26 novimi besedili je največ posvetil različnim božanstvom, med drugimi tudi Matronam, katerih kult je za Cisalpino značilen.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Awarenforschungen 1,2. *Archaeologia Austriaca*, Monographien 1,2, *Studien zur Archäologie der Awaren* 3, 4, Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Wien, Wien 1992. Prvi zvezek obsega 583 in drugi 645 strani, posamezni sestavki imajo tudi zemljevide in slikovne priloge gradiva.

F. Daim je samo izdajatelj obsežnega korpusa študij o problematiki, ki je kakorkoli povezana s pojavom Avarov v širšem panonskem prostoru od 7. do 9. stoletja. S prispevki sodeluje kar 21 avtorjev, ki z raznih aspektov od zgodovinskih do antropoloških - poudarek je sicer na arheoloških spoznanjih - raziskujejo ta čas in pojave, včasih zelo ohlapno, povezane s fenomenom Avarov. Razprave, izdane v dveh knjigah, se delijo v tri osnovne dele: Zgodovino in bizantinistiko, najboljše arheološki del ter antropologijo.

Ker je to obsežno delo, bom v glavnem le preletela posamezne teme in se pomudila samo ob tistih, ki zadevajo tudi naš prostor.

V prvem zvezku (Zgodovina) W. Pohl v razpravi *Oblast in obstožni razmišljanje o spreminjanju "bizantinskih" kultur ob Donavi od 6. do 8. stoletja*. Naslednja in zadnja študija na to temo je članek B.B. Phillipsa *Cirkuške stranke in barbarska noša v 6. stoletju v Konstantinoplu*.

Drugi del, ki obravnava probleme in spoznanja tega časa z arheološkega aspekta, je najbolj obsežen. V poglavju *germanske tradicije in skupnosti podaja A. Kiss obsežen pregled Germanov v Karpatski kotlini v avarskodobnem času*.

V naslednjem poglavju *Bizantinski material v avarskih kompleksih in keszthelska kultura* sta dve študiji: E. Garama *Z novci datirani grobovi avarskega časa* in R. Müllerja *Nove najdbe keszthelske kulture, ki bogatijo in dopolnjujejo sliko najdišč in materiala te kulture, zlasti še, ker so najdbe iz zaključenih grobnih celot*.

Tretja tema je povezava avarske države z vzhodom ter sasanidski in bizantinski vplivi v materialni kulturi kavkaškega področja. C. Balint je napisal obsežno študijo o zvezah med Iranom, Bizancem in stepo. Na osnovi groba iz Uč-tepe v Azerbajdžanu je analiziral pasne spono z okrašenimi okovi 6. in 7. stoletja. Gotovo je to pomemben prispevek k študiju povezav prostora in materiala, ki nam je geografsko sicer zelo daleč, a kulturno za tisti čas tudi blizu, in ga moramo boljše poznati. Dele pasnih garnitur, okrašenih z rastlinskimi motivi iz porečja Kame, je obravnavala E.V. Goldina. Pomembne so za ves evrazijski prostor. D. Kidd je kot notico obravnaval svinčeno matrico leva, ki je verjetno del zakladne najdbe iz Velestiona (Tesalija) in sodi v isti kulturni krog kot matrice iz Biskupije pri Kninu. T. Vida je v študiji o ročno izdelani avarski keramiki na panonskem prostoru iz grobov in naselbin nakazal njene vzhodne korenine in povezavo z azijskim prostorom (porečje Sir-Darje in Jeniseja).

V drugi knjigi se nadaljuje avarskodobna problematika, in sicer avarska država in Slovani, kulturne povezave in kronološka problematika. V tem sklopu je prva študija G. Kissa k dataciji žganih grobov avarskodobnega grobišča Keszthely-mesto. Naslednja je obsežna študija N. Profantove *O avarsko-*

dobnih najdbah severno od avarskih naselbinskih področij, torej z Moravske, Češke s Slovaško in Poljske. Najdbe je obravnavala tipološko z dodanim kataloškim delom, tabelami, zemljevidi in literaturo. J. Frane in A. Maštalka sta dodala še rentgensko fluorescentno analizo zgodnjerednjeveških bronastih predmetov iz Češke in Moravske.

Za naš prostor sta pomembni naslednji dve študiji. E. Szameit je v delu o kronološki uvrstitvi zgodnjerednjeveških grobov iz Sieghartskirchna iz Spodnje Avstrije in grobnih najdb iz Proleba na Štajerskem dokazoval slovansko naselitev med Ennsom in Dunajskim lesom v 8. in 9. stoletju in jo povezal s karantansko naselbinsko dejavnostjo. B. M. Szoke je v svojem obsežnem delu Povezave med gornjim Podonavjem in zahodno Madžarsko podal pregled najdišč, na katerih najdemo zgodnji karantansko-ketlaški material, avarske elemente in bajuvarske vplive ter vključil tudi najdbe iz Slovenije (Bled-Brdo, Pristava, Bohinjska Srednja vas), avstrijske Koroške (Krunzl), Spodnje Avstrije (Pitten) Štajerske in Hrvaške (Brodski Drenovac, Nin). Tako imamo skupaj z najdišči iz Madžarske, Češke in Slovaške dober pregled tega zgodnjega horizonta.

P. Tomka je v članku Avarske Sege ob pokopu (oris zgodovinskih raziskav do leta 1963) in ker je avarska materialna kultura znana pretežno prav iz grobnih kompleksov, je s tem podal pregled raziskav avarike od zadnjih desetletij preteklega stoletja do omenjene letnice z obsežnim pregledom literature vred.

Tretji sklop publikacije zajema Antropologija, in sicer obsežno študijo treh avtorjev M. Bernerja, H. Kritscherja in J. Szilvassyja. Skeleti z avarskega grobišča iz Muchendorfa (Spodnja Avstrija), z dodatkom F. Daima. Zadnji sestavek je razmišljanje S. Greffen-Petersa ob dvojnih pokopih na avarskih grobiščih o poteh in mejah antropoloških raziskav.

Tako heterogeno delo daje gotovo zelo koristen uvid v dogajanje od leta 568 do začetka 9. stoletja na prostoru, ki je povezano z avarsko prisotnostjo.

Irena SIVEC

Hans Losert: *Die früh- bis hochmittelalterliche Keramik in Oberfranken. Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Beiheft 8, Rheinland-Verlag, Köln & Habelt, Bonn 1993. Band 1: Text und Katalog der Fundorte. 221 str., 69 sl., 11 bar. fot. Band 2: Tafeln. 324 tabel.*

Severna Bavarska z Zgornjefrankovsko je nekaka Pepelka zgodnjerednjeveške arheologije. Je in ni kar se zdi. Podobnost tamkajšnjih najdišč z vzhodnoalpskimi je opazil že P. Reinecke, ki je sprva priznaval njihovo slovansko, pozneje pa dokazoval možnost, da so tamkajšnja, t.i. karolinško-otonska grobišča zapuščina tudi nemških naseljencev. Korak naprej je naredil pozneje K. Dinklage, ki je zgolj nemško interpretacijo prenesel tudi na grobišča Vzhodnih Alp. Onomastične raziskave, ki so dokazovale intenzivno slovansko poselitev, so ostajale nekako ob strani. Odločilen preobrat se je začel z delom domoznanca, geografa in zgodovinarja Hansa Jakoba. Neumorno je znova in znova prehodil Zgornjefrankovsko podolgem in počez ter zbiral odlomke lončenine in ostale površinske najdbe. Tako je odkril več deset opuščenih naselbin z gradivom, ki se je ujemale s slovanskim drugod, vse skupaj pa je povezal z minucioznimi historično-onomastičnimi raziskavami. Sledila so še obsirna izkopavanja raznih najdišč, sprva K. Schwarzja, nato predvsem v Bambergu W. Sageja. Tako se je nakopičilo ogromno lončenega gradiva, ki je klicalo po obdelavi. Te se je v svoji doktorski disertaciji lotil Hans Losert.

Vzpostaviti red v množici gradiva je hvaležno in nevhvaležno delo. Težaško, a ustvarjalno. Če vemo, da je risbe celotnega kataloga naredil avtor sam, postane napor naloge še oprijemljivejši. Dobršen del gradiva so površinske najdbe, ostalo izvira

z najdišč z zelo grobim plastenjem, ki ne omogoča natančnejše časovne postavitve. Tudi primerjalno gradivo ne nudi podrobnejših časovnih opor. Losert se je naloge lotil na edini možni način.

Gradivo je najprej razdelil po različnih vidikih: izdelave telesa, površine, pustilu, barvi, prelomu, načinu žganja, trdoti, obliki ustij, obliki dna, znakih na dnu, dodatkih na ostenju, okrasu, celotni obliki, funkciji. Tako dobljene skupine je postavil v kontekst najdišč in primerjalnega gradiva. Tako je lahko prepričljivo določil več skupin gradiva, ki so slovanskega izvora, skupine, ki jih je označil za zgodnjerednjeveške in take, ki so mešane. Sožitje Slovanov in Germanov je bilo znano že iz pisanih virov, sledila so odkritja naselbin z mešanim gradivom. V končni časovni razpredelnici predstavlja 9 osnovnih skupin: 3 slovanske, 4 nemške, 2 "mešani". Vsaka od skupin traja vsaj 4 stoletja, kar potrjuje dosedanje raziskave zgodnjerednjeveške lončenine, da podrobne časovne opredelitve posameznega kosa ni mogoče podati.

Obdelal je gradivo od 6. st. do 1400 in odločilni prelom našel v 13. st. Zgodil se je zaradi tehnološke revolucije, ko začno z masovno proizvodnjo na hitrem lončarskem kolesu. Določena sprememba se zgodi tudi v 10. st. Takrat večinoma izginejo posode slovanskih skupin. V celoti vzeto se ob slovanskih že kmalu pojavijo posode germanskega porekla in skupini, ki sta nekak spoj obojih. Poznejše izginotje slovanskih skupin je predvsem posledica prehoda na nov način izdelave, ki ni bil več etnično pogojen. Po mnenju avtorja se obe skupini začneta oskrbovati s proizvodi iz skupnih lončarskih delavnic. Uporaba izraza nemški za mlajše skupine ima zato lahko le politično, ne pa etnično vrednost.

Losert poda tudi kratko poselitveno zgodovino, v kateri domneva prihod Slovanov z jugovzhoda morda že v drugi polovici 6. st., gotovo pa že v 7. st. Kartiranje slovanskih skupin lončenine kaže njihovo veliko gostoto, pa tudi premešanost z germanskimi naseljenci. Tako postaja to področje najbolj nazoren primer načina slovano-germanskega sožitja, ilustriran na oprijemljiv, nespekulativen način. Hkrati je knjiga seveda pomeben doprinos k tipologiji srednjeveške lončenine.

Tipološki delitvi sledi obsežen katalog posameznih najdišč s kratko najdiščeno zgodovino, opisom plasti in tipov lončenine, ki jo vsebujejo, ter bistveno literaturo. Vse skupaj izredno bogato ilustrirano. Začetno nalogo je avtor uspešno opravil, pri čemer se mu je posrečilo zgraditi sistem, ki temelji bolj na notranjih povezavah kot zunanjih primerjavah, kar mu daje še večjo trdnost. Da ima knjiga poseben pomen za arheologijo Alpskih Slovanov, sledi iz uvodoma povedanega.

Pričujoče knjižno poročilo posvečam spominu na dr. Hansa Jakoba, ki je prvi prosil, da bi ga napisal za Arheološki vestnik, še preden je bila knjiga sploh dokončana. Takšen je bil njegov znanstveni žar. Vesel sem, da sem ga med prekratkim obiskom občutil v živo, enako kot njegovo gostoljubnost.

Andrej PLETESKI

Nikos Čausidis: *Mitskrite sliki na Južnite Sloveni. Mislja, Skopje 1994. 547 str., 109 tabel.*

Prva zlata doba mitoloških raziskav je bilo 19. st., ko so se ujele z razcvetom romantičnega nacionalizma. Nato je zlasti proučevanje slovanske mitologije zastalo, zdelo se je, da do bistveno novih spoznanj ne bo več prišlo. Sredi tega stoletja se je začel novi val študij, ki so obravnavale tudi slovansko mitologijo, najprej med ruskimi in poljskimi avtorji ter se nato nezadržno širil naprej. Z delom Nikosa Čausidisa je dosegel Makedonijo.

Za razliko od prejšnjega stoletja je sedaj mnogo večji poudarek pri razvoju in uporabi verodostojnih delovnih metod.